

Виктор Юго
ПАРИЖКАТА СВЕТА БОГОРОДИЦА

ЗЛАТНИ ДЕТСКИ КНИГИ

70

Виктор Юго

ПАРИЖКАТА
СВЕТА
БОГОРОДИЦА

Превод от френски
Лилия Сталева

trud

СОФИЯ, 2013

Victor Hugo
Notre-Dame de Paris, 1831

- © Лилия Сталева, превод, 2013 г.
© Виктор Паунов, библиотечно оформление, 2013 г.
© Людмил Веселинов, корица, 2013 г.
© Книгоиздателска къща „Труд“, 2013 г.

ISBN 978-954-398-309-4

Когато преди няколко години посети – или по-скоро основно претърси – „Парижката Света Богородица“, авторът на тази книга откри в тъмния ъгъл на една от кулите следната дума, издълбана в стената от нечия ръка:

’ΑΝΑΓΚΗ¹

Тези потъмнели от старост главни букви, врязани дълбоко в камъка, с ясно доловимите, свойствени за готическия краснопис очертания и извивки, които издават, че са били написани там от средновековна ръка, поразиха силно автора главно със злокобния и съдбоносен смисъл, вложен в тях.

Той се запита, помъчи се да отгатне чия изтерзана душа не бе пожелала да напусне земния живот, без да остави върху челото на старата църква отпечатък на престъпление или злощастие.

По-късно боядисаха или изстъргаха стената – не се знае кое от двете – и надписът изчезна. Впрочем кажи-речи от двеста години вече постъпват все така с дивните църкви на Средновековието. Как ли не ги осакатяват – и отвън, и отвътре. Свещеникът ги пребойдисва, архитектът ги остъргва, после идва народът, който ги разрушава.

И тъй, днес няма нито помен от загадъчната дума, издълбана върху мрачната кула на „Парижката Света Богородица“. Нищо не е останало и от неизвестната участ, изразена тъй сбито и тъй печално, освен недълговечния спомен, който ѝ посвещава авторът на тази книга. Човекът, който я е написал върху стената, е изчезнал преди няколко столетия от числото на живите, думата е изчезнала на свой ред от стената на църквата, а и самата църква ще изчезне може би скоро от лицето на земята.

*Тази дума даде повод за настоящата книга.
март 1831 г.*

¹Съдба (гр.) – бел. прев.

*БЕЛЕЖКИ НА АВТОРА КЪМ
ОКОНЧАТЕЛНОТО ИЗДАНИЕ
(1832 ГОДИНА)*

Погрешно бе обявено, че това издание щяло да бъде допълнено с няколко нови глави. Би трябвало да се каже „неиздадени“. Защото наистина, ако под нови се разбира новонаписани, главите, прибавени към това издание, съвсем не са нови. Те бяха написани едновременно с останалата част на романа, по същото време, и са плод на същия замисъл. Открай време са спадали към ръкописа на „Парижката Света Богородица“. Нещо повече, авторът мъчно си представя как може да се прибавят впоследствие нови части към подобно произведение. Това не става току-така. Според него романът се появява на бял свят като че по необходимост с всичките си части, драмата – с всичките си действия. Не си въобразявайте, че броят на частите, от които е съставено цялото – този загадъчен микрокосмос, който вие наричате драма или роман, – е произволен. Спойката и присадът не се хващат добре при такъв вид произведения, които трябва да избуят наведнъж и да си останат такива, каквито са. Завършите ли веднъж труда си, не се връщайте повече на него, не го поправяйте. Излезе ли книгата ви от печат, стане ли ясно дали произведението ви е мъжествено, или не, нададе ли детето първия си вик, то е родено, то е пред вас такова, каквото си е, и баща, и майка са безсилни да го променят. То принадлежи на слънцето и въздуха, оставете го да живее или да умре такова,

каквото е родено. Несполучлива ли е книгата ви? Толкова по-зле. Не прибавяйте глави към несполучлива книга. Струва ви се непълна? Трябвало е да я допълните още когато сте я замисляли. Чепато ли е дървото ви? Няма да го изправите. Охтичав ли е романът ви? Нежизнеспособен? Не сте в състояние да му вдъхнете тепърва диханието, което му липсва. Вашата драма се е родила хрома? Послушайте ме, не ѝ слагайте дървен крак.

Авторът много държи читателите да знаят, че прибавените глави не са написани нарочно за това издание. Те не бяха поместени в предишните издания по една съвсем проста причина. По времето, когато печатаха за първи път „Парижката Света Богородица“, папката с тези три глави се бе загубила. Трябваше или да се напишат наново, или да се мине без тях. Авторът сметна, че две от тях, значителни по обем, се отнасят до изкуството и историята и никак не накърняват основното развитие на драмата и романа. Читателите нямаше да забележат липсата им и само авторът щеше да бъде посветен в тайната на това опущение. Той реши да мине без тях. Освен това, ако иска да бъде откровен докрай, трябва да признае, че личността му не устоя пред задачата да напише отново трите загубени глави. Той по-лесно би написал нов роман.

Днес тия глави са намерени и той се възползва от първия случай, за да ги вмъкне на мястото им.

И така, ето цялото му произведение такова, каквото го е замислил, такова, каквото го е създал, добро или лошо, трайно или мимолетно, но такова, каквото го желае.

Намерените глави сигурно няма да се сторят особено ценни на онези читатели – твърде разумни между другото, – които са търсили в „Парижката Света Богородица“ само драмата, само романа. Но може би има и други читатели, които не смятат, че е излишно да вникнат в естетическия и философския замисъл на

книгата, и които с удоволствие са открили, четейки „Парижката Света Богородица“, нещо друго под интригата и са проследили – нека бъдем извинени за малко самонадеяния израз – гледището на историка и целта на ценителя на изкуството в творбата на поета.

За тези именно читатели прибавените глави ще допълнят „Парижката Света Богородица“, ако приемем, че тя изобщо заслужава да бъде допълнена.

В една от тия глави – за съвременния упадък на архитектурата и за неизбежната според него гибел на това първостепенно изкуство – авторът изказва и обосновава едно мнение, което за съжаление е сериозно обмислено и дълбоко вкоренено в него. Но той чувства нуждата да каже, че горещо желае бъдещето да го опровергае един ден. Защото знае, че изкуството във всичките си форми може да очаква още много от новите поколения, чийто гений, засега в зародиш, покълнва в нашите ателиета. Зърното е хвърлено в браздата, жътвата навярно ще бъде богата. Авторът само се опасява – във втория том на това издание ще разберете основанията му – да не би жизнените сокове да са се оттеглили от древната почва на архитектурата, която векове наред беше най-благодатният терен за изкуството.

Днес обаче у младите хора на изкуството има толкова живот, сила и едва ли не предопределение, че съвсем посредством професори, особено в архитектурните факултети, подготвят не само без да си дават сметка, но и без да искат, отлични ученици. Напълно в противовес на грънчаря, за когото говори Хораций, който замислял амфори, а произвеждал гърнета. Колелото се върти, излиза стомна.

Във всеки случай, каквото и да е бъдещето на архитектурата, по какъвто и начин младите архитекти да разрешат един ден проблемите на своето изкуство, нека в очакване на нови архитектурни паметници да пазим старите. Да внушим, ако е възможно, на наша-

та нация любов към националната архитектура. Авторът признава, че това е една от главните цели на настоящата книга. Това е една от главните цели и на живота му.

„Парижката Света Богородица“ включва може би няколко правдиви описания на средновековното изкуство, това възхитително изкуство, непознато досега на едни и нещо по-лошо дори – непризнавано от други. Но авторът съвсем не смята, че е постигнал целта, която си е поставил доброволно. По най-различни поводи вече той е защитавал каузата на нашата стара архитектура, разобличавал е открито кощунствата, разрушенията и посегателствата. Ще продължава и занаят неуморно да прави същото. Решил е да се връща често на този въпрос и ще се връща. Ще брани неуморно историческите ни сгради, нападани така наотстъпено от школските и академичните иконоборци. Тъжно е да се види кой се разпорежда със средновековната ни архитектура и какво е отношението на днешните бъркачи на хоросан към развалините на това велико изкуство. Срамно е за нас, интелегентните хора, които виждаме какво правят те, и се задоволяваме само да ги порицаваме. И аз имам предвид в случая не само това, което се върши в провинцията, но и това, което се върши в Париж, пред нашите врати, под нашите прозорци, в големия културен град, средище на печата, словото и мисълта. Приключвайки тези бележки, не можем да не споменем някои от тези вандалски начинания, които ежедневно се замислят, обсъждат се, продължават и се довършват преспокойно пред очите ни; пред очите на ценителите на изкуството в Париж, пред лицето на критиката, озадачена от толкова дързост.

Неотдавна срутиха архиепископския дворец, безвкусна сграда, за която няма защо да се съжاليا особено, но заедно с него срутиха и епископския дворец – рядка останка от XIV век, която архитектът разруши-

тел не е съумял да отличи от останалите постройки. Той изскубна житния клас ведно с къклицата. Няма що. Говори се, че щели да събарят пленителната „Венсенска капела“, за да построели с камъните ѝ не знам каква крепост, като че ли Доменил¹ навремето не се справи и без нея. Докато възстановяват скъпо и прескъпо Бурбонския дворец, тази грозна порутина, пролетният вятър троши великолепните стъклописи на „Сент Шапел“. От няколко дни кулата на „Сен Жак дьо ла Бушри“ е обградена със скеле. И някоя прекрасна сутрин кирката ще се забие в нея. Намери се зидар, който издигна бяла къщичка между старинните кули на Съдебната палата. Друг се е сетил да окастри „Сен Жермен де Пре“ – феодалното абатство с трите камбанарии. Ще се намери и трети, можете да бъдете сигурни, който ще сравни със земята и „Сен Жермен л’Оксероа“. Всички тия зидари си въобразяват, че са архитекти; те носят зелени униформи и получават заплати от префектурата или народа. Те са виновници за вредите, които лошият вкус нанася на истинското изкуство. Каква печална гледка само в мига, когато пишем тези редове! Един от тях се е заловил с Тюйлери, той разсича безпощадно лицето на Филибер Дьолорм² и не е ли скандално наистина за нашето съвремие, че тежката архитектура на този господин се перчи безочливо точно по средата на една от най-изящните фасади на Ренесанса!

Париж, 20 октомври 1832 г.

¹Управител на замъка по време на Стоте дни на Наполеон – бел. прев.

²Кралският архитект, който е построил Тюйлери – бел. прев.

ПЪРВА КНИГА

ГОЛЯМАТА ЗАЛА

Триста четирийсет и осем години шест месеца и деветнайсет дни ни делят от деня, когато парижани се събудиха от звъна на всички камбани, разлюлени с все сила в тройните стени на Сите, Университета и Града.

А историята едва ли си спомня 6 януари 1482 година. Събитието, което раздвижи така бурно още от зори камбаните и гражданите на Париж, не се отличаваше с нищо забележително. Нямаше нито нападение на пикардци или бургундци, нито процесия с мощи, нито студентско вълнение в лозята на Лаас, нито посещение на „нашия твърде страшен повелител господин краля“, нито достойно за внимание обесване на крадци и крадли по нареждане на парижкото правосъдие. Не се очакваше и тъй честото в XV век посрещане на някое пъстро и пищно облечено посолство. Само преди два дни последната кавалкада от този род – фламандските пратеници, упълномощени да сключат брака между престолонаследника и Маргарита Фламандска – беше пристигнала в Париж за голямо неудоволствие на Бурбонския кардинал, който беше принуден, за да угоди на краля, да любезничи с цялата тази селяшка сбирщина от фламандски първенци и да ги гощава в Бурбонския дворец с една „много хубава нравоучителна пиеса, сатира и фарс“, докато проливният дъжд се лееше върху разкошните килими, постлани пред входа на двореца му.

На този 6 януари по думите на Жан дьо Троя цялото население на Париж беше развълнувано от двоеден празник – Богоявление и Деня на шутовете, съвпаднали за първи път от незапомнени времена.

Този ден на Гревския площад щяха да горят празнични огньове, в Бракския параклис щеше да бъде посадено майското дръвче¹, а в Съдебната палата щеше да бъде представена една мистерия. Глашатаите на парижкия прево – в хубави виолетови плащове, с големи бели кръстове на гърдите, разгласиха това още предната вечер, надувайки тръбите си по всички кръстопътища.

Затворили къщи и дюкянчета, граждани и гражданки се стичаха още от сутринта от всички страни към тези места. Всеки бе избрал едно от тях – кой празничните огньове, кой майското дръвче, кой мистерията. Трябва да признаем за чест и слава на благоразумните открай време парижки зяпльовци, че по-голямата част от тълпите се отправяха към празничните огньове, които подхождаха отлично на сезона, или към мистерията, която щеше да бъде представена в добре покрита и закътана палата, и любопитните сякаш се бяха наговорили да оставят зле разцъфналото клето майско дръвче да зъзне сам-самичко под януарското небе в гробищата на Бракския параклис.

Най-много хора се стичаха по улиците, водещи към Съдебната палата, защото се знаеше, че фламандските пратеници, пристигнали по-предния ден, възнамеряват да присъстват на мистерията и на избора на папа на шутовете, който също щеше да стане в голямата зала.

Не беше лесно да се проникне в този ден в голямата зала, макар че тогава тя беше известна като най-обширното покрито помещение в света. (Вярно е, че

¹Окичено с панделки дръвче, което съдебните писари поставяли най-често в двора на Съдебната палата на патронния си празник – бел. прев.

по онова време Совал не беше измерил още голямата зала на замъка Монтаржи.)

За любопитните, които гледаха през прозорците, задръстеният от народ площад пред Съдебната палата напомняше море, в което пет-шест улици, подобни на реки, изливаха през устията си всеки миг нови вълни човешки глави. Безспир нарастващите талази на множеството се разбиваха в ъглите на издадените тук-таме къщи, които приличаха на носове, вързани в неправилния басейн на площада.

В средата на високата готическа¹ фасада на Палатата по централното стълбище слизаше и се качваше непрекъснато двоен поток от хора, който се срещаше на междинната площадка и се разливаше на широки вълни по двата странични наклона. Голямото стълбище на площада струеше като водопад над езеро. Виковете, смеховете, тропотът на хилядите крака се сливаха в силен шум и неописуема врява. От време на време врявата и шумът се удвояваха, потокът, който изтласкваше тълпата към голямото стълбище, се огъваше назад, размътваше се, образувайки водовъртежи, защото някой стрелец или конят на някой градски сержант се втурваше внезапно сред тълпата, за да въдвори ред. Великолепна традиция, завещана от парижкия прево на конетабъла, от конетабъла – на конната стража, а от конната стража – на днешната парижка жандармерия.

Врати, прозорци, капандури, покриви гъмжаха от хиляди благодрушни, хрисими и почтени еснафски лица,

¹Думата „готически“ в най-често употребявания ѝ смисъл не е точна, но си е извоювала правото на съществуване. Ние я възприемаме като всички други и си служим с нея, за да окачествим архитектурния стил във втората половина на средните векове, в основата на който лежи стрелчатият свод – приемник на пълния полукръг, който от своя страна е породил архитектурния стил през първата половина на същата епоха – бел. авт.

които гледаха Палатата и навалицата и не искаха нищо друго. Защото за мнозина парижани зрителите са сами по себе си достатъчно зрелище и дори голата стена, зад която става нещо, представлява за тях интересна гледка.

Ако ние, хората от 1830 година, можем да се смесим мислено с тези парижани от XV век и да влезем заедно с тях, влачени, блъскани с лакти, люшкани насам-натам, в обширната зала на Палатата, тъй тясна на 6 януари 1482 година, зрелището щеше да бъде безспорно интересно и запленяващо. И всичко около нас щеше да бъде толкова старинно, че щеше да ни се стори съвсем ново.

Ако читателят няма нищо против, ще се опитаме да възсъздадем мислено впечатлението, което той би добил, прекосявайки заедно с нас прага на голямата зала сред навалицата в къси връхни дрехи, военни униформи и туники.

Преди всичко оглушителен шум и ослепителен блясък. Над главите ни – двоен готически свод с дървена резба, целият изпъстрен със златни лилии на лазурен фон. Под краката ни – плочи от бял и черен мрамор. На няколко крачки от нас – огромна колона, понататък – втора, трета. Всичко седем стълба по дължината на залата, поддържащи сключените в средата двойни сводове. Около първите четири колони – търговски будки с евтини стъклени и лъскави дреболии. Около последните три – дъбови пейки, изтъркани и излъскани от тесните и късите панталони на тъжителите и от тогите на прокурорите. Околовърст – край дългата стена между вратите и нишите на прозорците, както и между колоните – безкраен низ от статуи на всички френски крале, като се почне от Фарамонд. Безволните – с вяло отпуснати рамене и сведени очи, а храбрите и войнствените – вдигнали дръзко към небето ръце и глава. По високите стрелчати прозорци – разноцветни стъклописи. В широките рамки – богати,

покрити с изящна резба врати, и всички тези сводове, колони, стени, корнизи, дървена ламперия, врати, статуи – залени от горе до долу със злато и лазур, леко потъмнели по времето, когато ги наблюдавахме ние, и почти напълно изчезнали под праха и паяжините през 1549 година, когато Дю Брьол по традиция все още се възхищаваше от тях.

Представете си сега тази огромна продълговата зала под синкавата светлина на януарския ден, заляна от пъстра и шумна тълпа, която се трупаше край стените и около седемте стълба, и ще добиете смътна представа за общия изглед, преди да се опитам да ви запозная с отделните интересни подробности.

Несъмнено, ако Раваяк не беше убил Анри IV, в архивите на Съдебната палата нямаше да се намират документи по делото на Раваяк, нямаше да има и съучастници, заинтересовани от изчезването на тия документи, нямаше следователно да има и подпалвачи, които поради липса на друго по-добро средство да прибегнат до подпалването на архивата, за да изгорят документите, нямаше да опожарят Съдебната палата, за да изгорят архивите, нямаше следователно да избухне и пожарът от 1618 година. Старата Съдебна палата още щеше да се възвисява със старинната си голяма зала и аз щях да имам възможност да кажа на читателя: „Идете да я видите!“ – и по този начин и на двама ни щеше да бъде спестено едно усилие: на мене – описанието на тази зала, а на него – четенето на описанието ми. Това доказва следната нова истина: големите събития имат неизмеримо големи последици.

Наистина напълно възможно е Раваяк изобщо да не е имал съучастници, както е възможно, дори ако случайно е имал, те съвсем да не са били замесени в пожара от 1618 година. Има и две други съвсем приемливи обяснения: първо, голямата пламтяща звезда, широка една стъпка и дълга цял лакът, която паднала, както е всеизвестно, от небето точно върху Съдебна-

та палата на седми март след полунощ, и, второ – четиристишието на Теофил:

*Да, да, невесела шега:
от много ядене лютиво
небцето на мадам Темида
във страшен огън запламтя.¹*

Но каквото и да си мислим за това тройно – политическо, природно и поетично – обяснение на пожара на Съдебната палата през 1618 година, за жалост едно само не подлежи на съмнение: самият пожар. Поради това бедствие и главно поради различните последователни реставрации, които окончателно унищожиха това, което пожарът бе пощадил, твърде малко нещо е оцеляло днес от това първо жилище на френските крале, от този дворец, по-стар от Лувъра, толкова стар вече по времето на Филип Красивия, че още тогава са търсели следите на великолепните сгради, издигнати от крал Робер и описани от Елгалдус. Почти всичко вече е изчезнало. Какво стана с кралската канцелария, където свети Луи „консумира своя брак“? Градината, в която, излегнат на килима заедно с Жоанвил, той раздаваше правосъдие, „облечен в пищна вълнена туника, със сукнен безръкавник и черен плащ от източна коприна“? Къде са покоите на император Сигизмунд? Ами на Шарл IV? На Йоан Безземни? Къде е стълбата, от която Шарл VI прочете милосърдния си едикт? Къде е плочата, върху която в присъствието на престолонаследника Марсел преряза гърлото на Робер дьо Клермон и на маршал Дьо Шампан? А вратичката, където бяха разкъсани вулите на антипапа Бенедикт и откъдето изведоха пратениците, които ги бяха донесли, облечени за посмешище в мантии и с митри на

¹Игра на думи: *palais* на френски означава и палата, и небце – бел. прев.

глава, за да се каят публично из цял Париж? Ами голямата зала, цяла в позлата и лазурносиньо, с готически аркади, със стълбове, с огромния, отрупан със скулптури свод? А златната стая? А каменният лъв, застанал пред вратата с наведена глава и подвита опашка в смирена поза, която подхожда на грубата сила пред правосъдието, също както лъвовете пред трона на Соломон? А красивите врати? Дивните стъклописи? Фините резби на Дю Анси?... Какво стори времето? Какво сториха хората с тия чудеса? Какво ни дадоха в замяна на галската история, в замяна на готическото изкуство? В замяна на изкуството – тежките, ниски полукръгли сводове на господин Дьо Брос, недолялания строител на портала на „Сен Жерве“, а колкото до историята – останаха ни само голословните възпоминания на централния стълб, още кънтящ от злостните излияния на безброй патрюковци¹.

Не много нещо, както виждате. Но нека се върнем към истинската голяма зала на някогашната Съдебна палата.

В единия край на исполинския паралелепипед се намираще прословутата мраморна маса, ненадмината по широчина, дебелина и дължина, „истински резен от мрамор“, който би могъл да възбуди апетита на Гаргантюа² според старинните благороднически летописи, а в другия – параклисът, в който Луи XI беше заповядал да го изваят коленичил пред Светата Дева, като бе накарал да пренесат – без да го е грижа, че ще остави две празни ниши в поредицата кралски статуи – статуите на Карл Велики и на Луи Свети, двамата светци, ползващи се според него с особено влияние на небето като френски крале. Параклисът, още нов, беше изработен в пленителния стил на нежната архитектура, която бележи у нас края на готическата ера и се

¹Патрю – известен адвокат от XVII в. – бел. прев.

²Герой на Рабле – бел. прев.

задържа чак до средата на XVI век сред приказните приумици на Ренесанса.

Малката ажурна розетка, издълбана на портала, беше същински шедьовър с тънката изработка и изящството си. Тя напомняше дантелена звезда.

Посред залата, точно срещу главния вход, беше издигната обвита в златоткани драперии естрада, опряна до стената, със специален вход през прозореца на коридора, водещ към златната стая. Тази естрада беше предназначена за фламандските пратеници и други знатни личности, поканени за представлението на мистерията.

По традиция мистерията трябваше да бъде играна върху мраморната маса, нагласена още от сутринта за тази цел. Над великолепната мраморна плоча, издраскана надлъж и нашир от краката на съдебните писари, бе закрепена доста висока, скована от дъски клетка, чиято горна повърхност, достъпна за погледите на зрителите от цялата зала, щеше да служи за сцена, а вътрешността ѝ, закрыта с килими, щеше да бъде гардеробна на актьорите. Подвижната стълба, наивно подпряна от вътрешната страна, трябваше да свързва сцената с гардеробната и те щяха да излизат на сцената и да я напускат по нейните груби стъпала. Така че всяка най-неочаквана поява на актьорите, всички перипетии на действието, всички театрални ефекти трябваше да минат по тази стълба. Невинно и достойно за уважение младенчество на изкуството и на техниката!

Четиримата съдебни пристави, неизбежни надзиратели на всяко народно увеселение в дни на празненство или на екзекуции, стояха изправени в четирите ъгъла на мраморната маса.

Мистерията трябваше да започне по обед след дванайсетия удар на големия часовник на Палатата. Твърде късно наистина за театрално представление, но нямаше как – трябваше да се съобразят с най-удобния за пратениците час.

Множеството обаче чакаше още от сутринта. Голям брой от тия достопочтени зяпльовци зъзнаха от ранни зори пред главното стълбище на Палатата. Някои дори твърдяха, че били висели цяла нощ пред входа, за да бъдат сигурни, че ще влязат първи. Тълпата се сгъстяваше с всеки изминал миг и като придошла река почна да се надига край стените, да се издува около сводовете, да пъпли по корнизите, по подпорите, по всички архитектурни издатини, по всички скулптури. Затова притеснението, нетърпението, скуката и волността, допустима в подобен ден на разпуснатост и лудории, кавгите, които избухваха по всякакъв повод – заради някой по-остър лакът или подкована обувка, – умората от дългото висене придаваха дълго преди часа, когато трябваше да пристигнат фламандските пратеници, остра и неприятна отсянка на врявата на затворената притисната, смачкана и задушена тълпа. Чуваха се само оплаквания, клетви срещу фламандците, превото, Бурбонския кардинал, главния съдия, срещу нейно височество Маргарита Австрийска, срещу приставите с палките, студа, спарения въздух, лошото време, парижкия епископ, папата на шутовете, колоните, статуите, затворената врата, отворения прозорец. Всичко това страшно много забавляваше орляците учещи се и слуги, пръснати сред множеството, които примесваха закачките и зловните си шеги към недоволството на тълпата и като че ли бодяха с карфички общото лошо настроение.

Между тях личаха група весели дяволчета. Те бяха издънели цветните стъкла на един прозорец и насядали дръзко върху перваза, насочваха погледите и подигравките си ту навън, ту навътре, ту към множеството в залата, ту към навалищата на площада. Лесно беше да се види по подражателното им кривене, по буйния смях и присмехулните подвиквания, които разменяха с другарите си от другия край на залата, че тези млади учещи се споделяха скуката и умората на останалите присъстващи и умееха отлично за свое

собствено развлечение да превърнат гледката в краката си в забавно зрелище, което даваше възможност да дочакат търпеливо другото зрелище.

– Кълна се в душата си! Кого друго, ако не вас, виждам там, Жоанес Фроло де Молендино¹! – провикна се един от тях, сочейки хубавичко лукаво русо дяволче, кацнало върху лъснатите мраморни клони на един капител. – Не току-така ви наричат Жеан Мелницата: двете ви ръце и двата ви крака са също като развени от вятъра крила. Откога сте тук?

– Дяволът да ми е на помощ! – отвърна Жоанес Фроло. – Има повече от четири часа. Смея да се надявам, че ще ми ги приспаднат един ден от времето, което трябва да прекарам в чистилицето. Бях вече тук, когато осмината псалтове на сицилийския крал изпяха първата строфа от тържествената сутрешна литургия в „Сент Шапел“.

– Певци за чудо и приказ! – поде другият. – Гласовете им са по-остри от шапките им. Преди да отслужи утринна на свети Йоан, кралят трябваше да се осведоми дали пресвети Йоан Кръстител обича да му пее псалми на латински с провансалски акцент!

– Той поръча тази литургия само за да намери работата на омразните псалтове на сицилийския крал – намери се злобно една старица от навалищата под прозореца. – Та преценете сами, моля ви се! Хиляди парижки ливри за една нищо и никаква литургия! Как няма да покачват после таксата за морската риба в халите!

– Затваряй си устата, старо! – прекъсна я една дебела и важна особа, запушвайки нос край вонящата рибарка. – Тази литургия трябваше да се отслужи. Да не искате кралят да се разболее пак?

– Много добре казано, господин Жил Льокорню, придворни кожухарю! – извика дребничкият учещ, вкопчен в капителя.

¹Мелницата (лат.) – бел. прев.

Злополучното име на горкия придворен кожухар предизвика бурен смях сред учещите се.

– Лъокорню! Жил Лъокорню!¹ – завикаха те.

– Рогат и космат! – обади се някой.

– Ха! И таз добра! Какво пък толкова смешно има тук? – продължи малкото изчадие от капителя. – Става дума за достопочтения Жил Лъокорню, брат на Жеан Лъокорню, управител на кралския дом, син на метр Майе Лъокорню, пръв надзирател на Винсенската гора, всичките парижки граждани, всичките женени, като се почне от бащата и се свърши със сина!

Смехът се засили. Дебелият кожухар, без да каже нито дума, се мъчеше да се скрие от отправените му от всички страни погледи. Но напразно пухтеше и се потеше. Като забит в дърво клин, колкото повече се мъчеше да се измъкне от тълпата, толкова по-плътно приклещваше в раменете на съседите си пълнокръвното си алено от яд и гняв лице.

Най-сетне един нисък и важен като него човек му се притече на помощ:

– Отвратителна работа! Учещи да говорят така на един гражданин! По мое време щяха да ги нашибат здравата с наръч пръчки и после да ги изгорят на тях.

Цялата банда избухна:

– Охо! Кой взе да опява така? Какво врачува тази кукумявка?

– Чакай! Ами че аз го познавам – подхвърли един.

– Това е метр Андри Мюние.

– Вярно, бе! Един от заклетите библиотекари на Университета – каза друг.

– В нашата барака всичко е по четири – обади се трети. – Четири народности², четири факултета, чети-

¹Рогатият (фр.) – бел. прев.

²Факултетът на изкуствата е включвал четири национални групи: Франция, Пикардия, Нормандия и Германия – бел. прев.

ри празника, четирима икономи, четирима настоятели и четирима библиотекари!

– Отлично! – провикна се Жеан Фроло. – В такъв случай нека всеки един от нас да крещи за четирима!

– Мюние, ще ти запалим книгите!

– Мюние, ще напердашим слугата ти!

– Мюние, ще натиснем жена ти!

– Тази славна дебелана – госпожа Удард!

– Дето е свежа и весела като вдовичка!

– Мътните да ви отвлекат! – измърмори сърдито метр Андри Мюние.

– Метр Андри – продължи Жеан, все още увиснал на капитела, – мълчи или ще тупна върху главата ти.

Метр Андри вдигна очи, измери, както изглежда, набързо височината на колоната и теглото на шегобиеца, умножи мислено теглото му по квадрата на скоростта и млъкна.

Господар на бойното поле, Жеан продължи победоносно:

– И непременно ще го сторя, макар че съм брат на архидякон!

– Бива си ги и нашите от Университета! Да не могат дори в такъв ден да извоюват малко повече зачитане на нашите привилегии! Ето на – в Града има майско дръвче и празнични огньове, в Сите – мистерия, папа на шутовете и фламандски пратеници, само в Университета – нищо!

– Като че ли площад „Мобер“ е малък! – добави един от кацналите на перваза учещи.

– Долу ректорът, настоятелите и икономите! – изкрещя Жоанес.

– Трябва да устроим празничен огън на Шан Гаяр с книгите на метр Андри – обади се друг.

– И с писалищата на писарите! – допълни съседът му.

– И с тоягите на клисарите!

– И с плювалниците на деканите!

– И бюфетите на икономите!

– И раклите на настоятелите!

– И столчетата на ректора!

– Долу! – повтори дребничкият Жеан напевно. – Долу метр Андри, клисарите и писарите, богословите, лекарите и законодателите, икономите, настоятелите и ректорът!

– Та това е същинско второ пришествие! – прошепна метр Андри и си запуши ушите.

– Охо! Ето че и ректорът се задава тъкмо навреме! Ей го там, пресича площада! – провикна се един от прозореца.

Всички се заобръщаха към площада.

– Наистина ли минава нашият високоуважаван ректор метр Тибо? – попита Жеан Фроло Мелницата, който от колоната вътре в залата не можеше да види какво става навън.

– Да, да! – отвърнаха му другите. – Точно той, ректорът метр Тибо.

Беше действително ректорът, придружен от всички други важни личности от Университета, които отиваха тържествено да пресрещнат пратениците и в момента пресичаха площада пред Палатата. Притиснати един до друг на прозореца, учещите ги посрещнаха с язвителни насмешки и подигравателни ръкопляскания. Ректорът, който вървеше начело на групата, обра първия залп. А този залп си го биваше.

– Добър ден, господин ректор! Хей! Здравсти!

– Какво търси тук този стар комарджия? Нима се е разделил със заровете си?

– Как само се друса на мулето! А ушите му – подълги и от мулешките!

– Охо! Добър ден, господин ректор Тибо! Тибо, играч на зарове! Дърт глупак! Дърт комарджия!

– Нека Бог ви закриля! Хвърляхте ли често дюшеш снощи?

– Ох, какво разкапано лице, оловносиво, изпито и изнурено от страстта към хазарта и заровете!

– Накъде сте се запътили така, Тибо със заровете, обърнал гръб на Университета и поел в тръс към Града?

– Навярно отива да търси квартира на улица „Тиботоде“¹! – извика Жеан Мелницата.

Цялата банда поде гръмогласно шегата и заръкопляска бясно.

– Отивате да търсите квартира на улица „Тиботоде“ ли, господин ректор? Там ли отивате, дяволски ортако?

После дойде ред на другите длъжностни лица.

– Долу клисарите! Долу жезлоносците!

– Я ми кажи, Робен Пуспен, що за птица е тоя там?

– Това е Жилбер дьо Сюй, управител на колежа „Отъон“.

– Дръж обувката ми. Твоето място е по-удобно. Цапни го по мутрата!

– Долу шестимата богослови с белите стихари!

– Богослови ли били тия? Аз пък ги взех за шестте бели гъски, подарени на града от света Жонвиев за имението „Рони“.

– Долу лекарите!

– Долу диспутите на основни и свободни теми!

– Ще те цапардосам с капелата си, управителю на „Сент Жонвиев“! Ти ме онеправда. Това е самата истина. Даде мястото ми в нормандската корпорация на дребничкия Асканио Фалцаспада от провинция Бурж само защото е италианец!

– Каква неправда! – закрещяха студентите. – Долу управителят на „Сент Жонвиев“!

– Уу! Метр Жоашем дьо Ладър! Уу! Луи Даюй! Уу! Ламбер Октьоман!

– Дяволът да удуши иконома на германската корпорация!

– И капеланите от „Сент Шапел“ заедно със сивите им кожени наметки.

¹Тибо със заровете (игрословица на френски) – бел. прев.

– Ехей! Магистри на изкуствата! Брей, че хубави черни мантии! Брей, че хубави червени мантии!

– Бива си я опашката на ректора!

– Също като венециански дож, който отива да се жени¹ за морето.

– Какво ще кажеш, Жеан? Ето ги и канониците от „Сент Жонвиев“!

– По дяволите канониците!

– Абат Клод Шоар! Доктор Клод Шоар! Да не би да търсите Мари Жифардата?

– Тя живее на улица „Глатини“.

– Готви се да си легне с надзирателя на публичните домове.

– Плаща си четирите дъоние.

– Или един гуляй.

– Другари! Ето ви и Симон Санген, настоятеля на Пикардската корпорация, с жена си, седнала зад него.

– Зад конника е седнала черната грижа

– Дръж се, метр Симон!

– Добър ден, господин настоятелю!

– Лека нощ, госпожо настоятелко!

– Ах, блазе им, че виждат всичко това! – въздишаше Жоанес дьо Молендино, кацнал сред мраморните листа на капителя.

През това време библиотекарят при Университета метр Андри Мьоние се беше навел към ухото на придворния кожухар метр Жил Льокорню:

– Пак ви казвам, господине, това е същинско второ пришествие. Никога не е имало подобна разпуснатост сред учещите. Проклетите изобретения на нашето време погубват всичко. Различните огнестрелни оръдия, топовете и главно печатницата, тази нова германска напаст. Няма вече ръкописи, няма вече книги. Печатницата убива книжарницата! Второ пришествие!

¹Ежегодна церемония във Венеция, символизираща овладяването на морето – бел. прев.

– Това се вижда и по широкото разпространение на кадифетата – каза кожухарят.

В този миг часовникът удари дванайсет.

– Аа! – възкликна в един глас тълпата.

Студентите притихнаха. После се вдигна невероятен шум на хора, които се наместват – тропот на крака, обръщане, общо оглушително кашляне и секнене. Всеки се приготви да гледа, настани се удобно, понадигна се край другите. После – мъртва тишина. Протегнати напред шии, отворени уста, приковани в мраморната маса погледи. Но там не се появи нищо ново. Само четиримата съдебни пристави продължаваха да стърчат вдървени и неподвижни като четири изписани статуи. Всички очи се обърнаха към естрадата, определена за фламандските пратеници. Вратата беше затворена, естрадата – празна. Още от заранта множеството чакаше три неща: пладне, фламандските пратеници и мистерията. Само пладне беше дошло навреме. Това беше вече прекалено.

Тълпата почака една, две, три, пет минути, четвърт час. Пак нищо. Естрадата си оставаше пуста, театърът – безмълвен. Нетърпението се превърна постепенно в гняв. Понесоха се възмутени забележки, наистина все още полугласно.

– Мистерията! Мистерията! – чу се глух ропот.

Главите закипяха. Над тълпата тътнеше буря. Жеан Мелницата хвърли първата искра:

– Почвайте мистерията, а фламандските пратеници да вървят по дяволите! – провикна се той с цяло гърло, виейки се като змия около капителя.

Тълпата заръкопляска.

– Мистерията! – подхванаха всички. – А Фландрия да върви по дяволите!

– Искаме мистерията, и то начаса! – дереше се студентът. – Иначе ще обесим, както ми се струва, главния парижки съдия и тогава ще имаме и комедия, и нравоучителна пиеса!

– Отлично! – закрещя народът. – Да започнем с приставите!

Настана неопишуема врява. Четиримата злочести клетници почнаха да бледнеят и да се споглеждат. Множеството се люшна към тях и крехката дървена балюстрада, която ги отделяше, се огъна и се поддаде под напора.

Критична минута.

– Дръжте ги! Дръжте ги! – крещяха от всички страни. В този миг килимът на гардеробната, която описахме по-горе, се вдигна и пропусна едно лице, чийто вид тутакси спря тълпата и превърна магически гнева ѝ в любопитство.

– Тишина! Тишина!

Не особено сигурен и цял разтреперан, човекът пристъпи до края на мраморната маса с много поклонни, които с всяка крачка все повече заприличваха на падане на колене.

Залата постепенно притихна. Чуваше се само лекото шумолене, присъщо на всяка смълчана тълпа.

– Господа граждани и госпожи гражданки – започна човекът, – ние ще имаме честта да рецитираме и да представим пред негово преосвещенство кардинала една много хубава нравоучителна пиеса, която носи името „Справедливата присъда на Пресвета Дева Мария“. Аз играя Юпитер. Негово преподобие придружава в този момент достопочтените пратеници на австрийския херцог. А те са задържани при Порт Боде от приветствената реч на господин ректора на Университета. Щом негово преосвещенство кардиналът пристигне, веднага ще започнем.

Безспорно само намесата на Юпитер можа да спаси четиримата злочести съдебни пристави. И ако на нас се е паднало щастието да съчиним тази напълно достоверна история и следователно да отговаряме за съдържанието ѝ пред Светата Дева – критиката, класическото правило „Нека Бог не се намесва“ не би

могло да се приложи спрямо нас. Впрочем одеянието на господин Юпитер беше красиво и допринесе доста за уталожването на тълпата, като привлече изцяло вниманието ѝ. Юпитер беше облечен в ризница със златни плочки, обшита с черно кадифе. На главата си носеше двувърх шлем със сребърни копчета. И ако лицето му не беше покрито наполовина от червило, наполовина от голяма брада, ако не държеше в ръка завит на руло позлатен картон, осеян с лъскави пулове и омотан с блестящи ленти, в които опитното око лесно разпознаваше мълнията, ако краката му не бяха обути в трико с телесен цвят и опасани с панделки по гръцка мода, той би могъл успешно да издържи сравнението – особено по строгата си осанка – с кой да е бретонски стрелец от отряда на херцог Дьо Бери.

ПИЕР ГРЕНГОАР

Обаче още докато произнасяше тържествената си реч, единодушното възхищение и доволство, предизвикани от костюма му, започнаха да се изпаряват от думите му. И когато стигна до злополучното заключение: „Щом негово преосвещенство кардиналът пристигне, веднага ще започнем“, гласът му се загуби в буря от дюдюкания.

– Започнете незабавно мистерията! Незабавно мистерията! – крещеше народът, а над всички гласове се извисяваше гласът на Жоанес де Молендино, който пронизваше общата глъч подобно пиколино на какофония в Ним.

– Започнете начаса! – дереше се студентът.

– Долу Юпитер и Бурбонският кардинал! – крещяха Робен Пуспен и другите кацнали по перваза учещи.

– Искаме нравоучителната пиеса! – повтаряше тълпата. – И то веднага! Никакво отлагане! Иначе чувал и въже и за комедиантите, и за кардинала!